

4.
ESCRITORES CATALANES CANÒNIQUES:
BALLANT EN UN CAMP DE MINES

FRANCESCA BARTRINA
Universitat de Vic

Durant el procés de formació d'un cànon literari i de determinació del valor estètic de les obres, apareix la qüestió de si va ser primer l'ou o la gallina, davant la nostra incapacitat de poder deslligar *què* llegim de *com* hem après a llegir-ho. Per dir-ho clarament, llegim bé i amb plaer allò que ja sabem com llegir; i allò que sabem de quina manera llegir depèn d'allò que hem llegit abans (els textos a partir dels quals hem desenvolupat expectatives i hem après estratègies interpretatives). Per tant, allò que triem per llegir, i, per extensió, ensenyar i, per tant "canonitzar", està normalment influït per les nostres lectures anteriors. Fer un trencament radical és cansat, exigent, incòmode i, a vegades, impossible d'explicar.

La crítica i professora nord-americana Annette Kolodny fa aquesta reflexió a l'article "Dancing Through the Minefield", publicat a la revista *Feminist Studies* la primavera de l'any 1980, article que ha estat considerat el més llegit i reimprès del corpus de textos de crítica literària feminista angloamericana. Segons l'autora, llegir és una activitat altament socialitzada, i llegim amb plaer i reconeixem el valor literari de les obres que ens són conegudes, familiars, que reconeixem. D'aquesta manera, la incorporació de més obres d'escriptores en els cànon literaris occidentals hauria de portar necessàriament al replantejament del concepte de valor estètic i a la revisió continuada dels supòsits teòrics de la crítica literària, uns supòsits que han d'assumir el repte de ser oberts i flexibles. D'aquesta manera, revisar el cànon literari ens ajuda a entendre el passat però, sobretot, satisfà la nostra necessitat d'entendre el present.

En els darrers trenta anys, moltes veus han qüestionat la universalitat dels valors estètics del cànon literari universal, posant en dubte que fossin el reflex d'un pensament humà inalterable i objectiu. Els defensors del cànon tradicional esgrimeixen que els clàssics han sobreviscut als avatars del temps a causa dels seus valors estètics, que tenen la qualitat de ser perennes. D'aquesta manera, la literatura esdevé un valor institucional mitjançant el qual es construeix el judici de qualitat literària. Tanmateix, molts estudis han demostrat que la història de la formació del cànon literari occidental va ser fruit d'un complicat procés d'exclusió. I els valors del cànon occidental són, evidentment, els valors de l'humanisme liberal, la qual cosa ha permès que pogués ser utilitzat per una ideologia burgesa d'una manera imperialista. En aquest article ens ocuparem de la revisió del cànon literari català on cada dia són més presents les veus de les escriptores.

1. Les escriptores i el cànon literari

L'assaig pioner de Virgínia Woolf *Una cambra pròpia* (1929) ha tingut una gran importància per a la revisió del paper de les escriptores en el cànon literari universal. Quan, no sense picardia, Woolf es pregunta amb fingida innocència sobre l'absència d'escriptores en el cànon literari anglès i imagina la vida complicada que hauria tingut una suposada germana de Shakespeare, la Judith, que hagués tingut el mateix talent que ell, obre un camí sense tornada a la reflexió sobre les dificultats per a les dones d'escriure professionalment, que ella materialitza amb la condició indispensable de cinc-centes lliures de renda anuals i una cambra pròpia. Un altre gran tema que planteja l'assaig de Woolf és el de la importància dels temes, del món reflectit a les obres: si les dones només podien viure l'espai privat, domèstic, és obvi que quan escriuen literatura parlen d'aquest espai, d'aquest món conegut. Dignificar els motius temàtics de l'esfera de la domesticitat fins a considerar-los literaris ha estat una tasca difícil que ha mantingut fins avui dia a moltes autores excloses del cànon literari.

La crítica Elaine Showalter ha anomenat “doble estàndard” aquesta maniobra, duta a terme pels crítics angloamericans durant el segle XIX, que, d’una banda, delimitava molt estrictament els temes sobre els quals podien escriure les dones, per més tard no valorar les seves obres en tractar un ventall de continguts tan restringit. Segons l’autora, quan a l’època victoriana els crítics es referien a la dona escriptora, la referència implícita era la del cos femení. Se suposava que la creativitat natural de les dones només estava relacionada amb la maternitat, essent la domesticitat la seva única esfera d’acció. És per això que tan sovint les obres d’autoria femenina s’han considerat massa crues i la seva temàtica massa escandalosa; aquests van ser els qualificatius que van rebre, per exemple, les novel·les de les germanes Brontë, el monòleg “La infanticida” de Caterina Albert, quan va guanyar els Jocs Florals d’Olot de 1898, i el teatre de Carme Montoriol que va pujar als escenaris catalans de preguerra.

També el feminisme francès, especialment mitjançant l’obra d’Hélène Cixous, ha posat l’atenció en com s’ha procurat silenciar i prescindir de la sexualitat femenina que circula lliurement en molts textos escrits per dones i la necessitat de reprimir-la i de controlar-la. Per aquest motiu, molts llibres escrits per dones haurien estat qualificats de subversius, en el sentit que filtren la sexualitat femenina per les escletxes de l’ordre establert. Molts d’aquests llibres han estat bandejats del cànon literari i han estat censurats i interpretats de manera molt restrictiva.

2. *Les genealogies d’escriptores*

La crítica literària feminista ha cridat l’atenció sobre el fet que les escriptores codifiquen les seves experiències de maneres diferents a com ho fan els escriptors. També que articulen el món imaginari amb simbolismes i imatges pròpies. A més, que les estructures d’aquest món s’han desenvolupat a partir de fonts i tradicions diferents de les dels escriptors. Un dels llibres pioners que va cridar l’atenció sobre aquest tema és el de Patricia Meyer Spacks, *La imaginació femenina*. Aquest llibre ha estat

criticat posteriorment ja que identifica l'escriptura femenina amb l'escriptura signada per una dona, sense, però, tenir en compte les *experiències* de totes les dones, ja que per exemple deixa de banda la imatge de les escriptores lesbianes, negres i postcoloniales.

Però, els llibres de les escriptores recullen necessàriament les *experiències* de les dones? Què entenem per experiència? La definició que em sembla més plausible és la de Teresa de Lauretis, que la concep com un procés mitjançant el qual es construeix la subjectivitat: un procés mitjançant el qual la persona se situa o és situada en una realitat social i percep i comprèn com a subjectives (en referència a si mateixa i originant-se en el seu interior) aquestes relacions (materials, econòmiques o interpersonals) que de fet són socials i històriques. Joan W. Scott considera que l'experiència no és només allò que produeix subjectivitat, sinó que ha de ser historiada. L'experiència està directament relacionada al coneixement, no és només un registre mecànic de dades sensorials: implica un procés semiòtic. Giulia Colaizzi, a l'estudi "Género y tecnología(s): de la voz femenina a la estilización del cuerpo", manté que escoltar la veu femenina, reconèixer la presència de la dona en la història ha volgut dir desnaturalitzar el subjecte, desvelar-lo com una *ficció* de control i identitat basada en l'exclusió de l'altra (de les dones). A partir d'aquí podem deduir que una consideració plural de l'experiència femenina portaria a un desplaçament del cànon literari, en tant que pràctica institucional de l'humanisme occidental. De fet, la historització i la pluralitat de les experiències femenines només poden conduir-nos a una hermenèutica que qüestionari les bases mateixes del cànon literari, com veurem més endavant.

Tanmateix, el perill que pot presentar aquest tipus de proposta és el de crear un cànon femení, un altre cànon que sigui tan homogeni com el que es pretén combatre, ja que el terme "dones" implica una categoria molt àmplia que no estableix diferències de raça, de classe i d'orientació sexual. Carme Riera, a l'article "Literatura femenina: ¿Un lenguaje prestado?", creu que no hi ha resposta a la pregunta de si existeix una literatura específicament femenina. Parteix de la constatació que el feminisme ha estat un factor important a l'hora d'estimular la necessi-

tat de trobar un llenguatge nou connectat amb el propi cos, un llenguatge que transgredeixi els codis socials i les normes vigents. A més a més, Riera considera que els temes de la literatura de les dones són diferents; les dones descriuen més minuciosament les sensacions, la seva riquesa lèxica és més gran en l'adjectivació de colors, i les referències més exactes en l'òrbita domèstica. El punt de vista i el to també són diferents, de la mateixa manera que ho és la complicitat amb les lectores, la consciència d'una història comuna i la necessitat d'afirmar-se a través d'una imatge no mediatitzada per l'home; és per això que les lectores llegeixen més la literatura escrita per dones. A més, la literatura femenina es relaciona més estretament amb l'èpica pels trets que la caracteritzen: oralitat i memorització; també per les característiques de la parla col·loquial femenina. Així mateix, podem atribuir a la seva marginalitat sociocultural el fet que els textos escrits per dones presentin peculiaritats estilístiques i temàtiques. Riera proposa recuperar les dues veus de les dones, la intel·lectual i la profètica, amb la voluntat d'obrir molts camins per a l'escriptura femenina del futur.

Les escriptores catalanes han llegit amb cura l'obra de les autores que les han precedit i han creat xarxes de recolzament entre autores d'una mateixa època. Efectivament, les trajectòries de les escriptores catalanes mostren que els llaços d'amistat sovint les han unit, que s'han llegit les unes a les altres i que ha estat fonamental per a les més joves tenir unes antecessores en la tasca d'escriure. No hi ha dubte que hi ha una genealogia de novel·listes catalanes que va de Dolors Monserdà a Imma Monsó passant per Caterina Albert, Aurora Bertrana, Teresa Vernet, Mercè Rodoreda, Montserrat Roig, Carme Riera o Maria Barbal. Una genealogia de poetes catalanes que va de Maria Antònia Salvà a Susanna Rafart, passant per Clementina Arderiu, Simona Gay, Rosa Leveroni, Montserrat Abelló, Maria Àngels Anglada, Quima Jaume, Olga Xirinachs, Marta Pessarrodona i Maria Mercè Marçal. Una genealogia de dramaturgues que va de Carme Karr a Lluïsa Cunillé, passant per Palmira Ventós (Felip Palma), Carme Montoriol i Maria Aurèlia Capmany.

Han estat les mateixes escriptores les que sovint han fet presents aquestes genealogies, confessant que es llegien les unes a les altres i par-

lant de l'obra de les seves companyes sempre que n'han tingut ocasió. En aquest sentit, cal destacar la feina feta per les tres grans crítiques i escriptores catalanes: Maria Aurèlia Capmany, Montserrat Roig i Maria Mercè Marçal. Podem recordar, per exemple, que l'obra crítica de Maria Mercè Marçal, recollida al volum *Sota el signe del drac. Proses 1985-1997*, a cura de Mercè Ibarz, ens permet veure com l'autora ha construït la seva pròpia genealogia femenina: Helena Valentí, Clementina Arderiu, Rosa Leveroni i Maria Antònia Salvà, i com va tenir una relació intensa i personal amb les autores que va traduir: Renée Vivien, Anna Akhmàtova, Marina Tsvetàieva, Marguerite Yourcenar i Colette.

A més, diverses publicacions sorgides molt recentment donen visibilitat a la tradició d'escriptores catalanes i demostren l'existència d'una xarxa de solidaritat i de respecte mutu. Com a exemple, podem citar dos volums: *21 escriptores per al segle XXI* (2004) i la Nadala 2005 de la Fundació Carulla titulada *Esriptores. De Caterina Albert als nostres dies* (2005). Cal destacar els dossiers de la *Revista de Girona* dedicats a escriptores catalanes: *Dones escriptores* Núm. 223 (març-abril de 2004) i *Dues generacions d'escriptores*, Núm. 235 (març-abril de 2006). A més, han sorgir diversos estudis que posen en relació les autores catalanes amb les seves contemporànies estrangeres: Lluïsa Julià (ed.) *Memòria de l'aigua: onze escriptores i el seu món* (1999), Maria-Mercè Marçal (ed.) (1998) *Cartografies del desig: quinze escriptores i el seu món*, i Pilar Godayol (ed.) *Germanes de Shakespeare: 20 del xx* (2003). També cal esmentar els congressos i jornades que han organitzat pràcticament totes les universitats dels Països Catalans dedicats a la relació entre dona i escriptura.

3. *Gèneres de gènere femení*

Hi ha alguna relació entre el gènere sexual (en el sentit de l'anglès *gender*) i el gènere literari (*genre*)? Podem respondre a aquesta pregunta amb un exemple: si mirem la història de la literatura anglesa, veiem que les escriptores no han cultivat el gènere èpic, ni la pastoral ni la tragèdia; i, tanmateix, aquests gèneres literaris han ocupat un lloc central dins

del cànon literari angloamericà. En canvi, estudis recents de crítica feminista permeten considerar que l'edat d'or de les novel·listes angleses fou més aviat el segle XVIII i no pas la segona meitat del segle XIX, tesi que sostenien fins fa poc les històries de la novel·la.

Quan prenem en consideració la quantitat d'obres d'autoria femenina, veiem que no totes s'encabeixen en allò que tradicionalment s'han anomenat gèneres literaris. Si les dones han escrit cartes, diaris, articles periodístics, manifestos, pamflets, textos bilingües, històries de tradició oral..., incorporar-ho dins de la tradició d'escriptura femenina implica qüestionar el concepte de gènere literari tal com s'havia entès fins ara.

Si l'esfera de la dona es reduïa tradicionalment a la privacitat, al llarg dels segles, les dones han escrit moltes cartes i diaris. D'una manera gradual, aquest material considerat tradicionalment com a "íntim" està entrant a formar part de la història literària. Tots dos tipus d'escriptura (de diaris i de cartes) presenten un doble vessant: d'una banda han funcionat com a artilugi literari i de l'altre com a document privat. La inclusió de cartes i diaris permet descobrir i assimilar l'experiència i la concepció del món femenines, que fins fa molt poc havien estat restringides a la marginalitat. El fet que s'ampliï la concepció d'allò que és un text canònic i que allò que és privat tingui un estatus cultural és fonamental pel que fa a les identitats i les possibilitats que tots els textos projecten: les experiències femenines hi seran, indiscutiblement, més representades i es fixaran noves posicions subjectives.

4. El concepte de cànon: un camp minat?

En el món acadèmic, l'interès per l'obra de les escriptores catalanes ha crescut en els darrers quinze anys. Nous estudis biogràfics han contribuït a reivindicar l'obra de les escriptores: novel·listes, poetes, dramaturgues i traductores. D'una banda, han sorgit més estudis de les autores que ja formaven part del cànon literari: Caterina Albert, Mercè Rodoreda, Maria Aurèlia Capmany i Montserrat Roig. De l'altra, noves investiga-

cions han donat a conèixer la vida i l'obra de Dolors Monserdà, Maria Antònia Salvà, Aurora Bertrana, Teresa Vernet, Anna Murià, Clementina Arderiu, Rosa Leveroni, Teresa Pàmies, Maria Àngels Anglada, Helena Valentí i Carme Riera. Encara, però, tenim pendent d'estudiar l'obra de Cèlia Sunyol, Concepció González Maluquer, Maria Dolors Orriols, Teresa Juvé, Maria Ibars, Maria Oleart, Núria Albó, Antònia Vicens i Carmelina Sánchez-Cutillas. Igualment, caldria reeditar les novel·les de Maria Aurèlia Capmany i les memòries d'Aurora Bertrana, per posar dos exemples de clàssiques que no es troben a les llibreries.

Cada nou estudi publicat sobre una escriptora catalana genera altres investigacions i obre noves vies per estudiar altres autores. Per exemple, els estudis recents sobre l'obra de Caterina Albert (Víctor Català) han generat un interès cap a les seves contemporànies, interès que ha donat a conèixer figures tan rellevants com la dramaturga Palmira Ventós (Felip Palma) o la ideòloga i novel·lista Maria Domènech i Escoté. Ara només caldria reeditar les seves obres per tal que es trobessin a l'abast del públic lector.

La inclusió d'escriptores en el cànon literari català s'ha realitzat mitjançant estudis acadèmics que reivindiquen la qualitat estètica i la vàlua de la seva obra. Ara bé, ens hauríem de plantejar si la inclusió d'aquests nous textos qüestiona els valors estètics assumits fins ara i si els redefeix d'alguna manera. És a dir, ens podem plantejar de quina manera la inclusió de les obres de les escriptores afecta la història de la literatura catalana, tal i com l'assumíem fins ara. És impossible que la tradició d'escriptura femenina que estem recuperant no afecti el conjunt de la història cultural, que no canviï com hem après a llegir, tal com apuntava Annette Kolodny a la citació que encapçala aquest article.

Referències bibliogràfiques

- 21 escriptores per al segle XXI. Antologia a cura de Sam Abrams, Àlex Broch, Margarida Casacuberta i Isidor Cònsul.* Barcelona: Proa, 2004.
- Dones escriptores, Revista de Girona*, núm. 223 (març-abril de 2004).

- Dues generacions d'escriptors*, *Revista de Girona*, núm. 235 (març-abril de 2006).
- Escriptores. De Caterina Albert als nostres dies* (2005). Barcelona: Fundació Lluís Carulla, Nadala 2005.
- BACARDÍ, Montserrat (2004). *Anna Murià: el vici d'escriure*. Barcelona: Pòrtic.
- BARTRINA, Francesca (2001). *Caterina Albert/Víctor Català. La voluptuositat de l'escriptura*. Vic: Eumo.
- BONNÍN, Catalina (2003). *Aurora Bertrana. L'aventura d'una vida*. Girona: Diputació de Girona.
- CAMÍ-VELA, María (2000). *La búsqueda de la identidad en la obra literaria de Carme Riera*. Madrid: Pliegos.
- CIXOUS, Hélène (1995). *La risa de la medusa. Ensayos sobre la escritura* (trad. esp. d'Ana María Moix), Madrid: Anthropos.
- CIXOUS, Hélène (2004). *Deseo de escritura* (ed. Marta Segarra; trad. Luis Triguero). Barcelona: Reverso.
- COLAIZZI, Giulia (1997). "Género y tecnología(s): de la voz femenina a la estilización del cuerpo", Madrid: *Revista de Occidente*, 190 (març), p. 104-119.
- COTONER, Luisa (ed.) (2000). *El mirall i la màscara*. Barcelona: Destino.
- FERNÁNDEZ, Josep Anton (ed.) (2000). *El Gai saber: introducció als estudis gais i lèsbics*. Barcelona: Llibres de l'Índex.
- FOGUET I BOREU, Francesc (2003). *M. Àngels Anglada. Passió per la memòria*. Barcelona: Pòrtic.
- GRANELL, Glòria, MONTANYÀ, Daniel i RAFART, Josep (coords) (2001). *Aurora Bertrana. Una dona del segle XX*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GODAYOL, Pilar (2003). *Germanes de Shakespeare: 20 del XX*. Vic: Eumo.
- GODAYOL, Pilar (ed.) (2006). *Catalanes del XX*. Vic: Eumo.
- GÓMEZ, Maribel (2003). *Aurora Bertrana: encís pel desconegut*. Barcelona: Pòrtic.
- KOLODNY, Annette (1980). "Dancing Through the Minefield: Some Observations on the Theory, Practice, and Politics of a Feminist Literary Criticism", *Feminist Studies*, Spring 1980. Recollit a: Robyn R. Warhol i Diane Price Herndl (eds.) (1991). *Feminisms. An Anthology*

- of Literary Theory and Criticism*, New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press, p. 97-116.
- JULIÀ, Lluïsa (ed.) (1999). *Memòria de l'aigua: onze escriptors i el seu món*. Barcelona: Proa.
- LAURETIS, Teresa de (1987). *Technologies of Gender. Essays on Theory, Film and Fiction*, Bloomington: Indiana University Press.
- MACIAS ROQUETA, Aida (2005). *Les escriptores catalanes de 1859 a 1930. El cas de Maria Domènech de Cañellas*. Treball de recerca, Universitat de Vic.
- MARÇAL, Maria-Mercè (ed.) (1998). *Cartografies del desig: quinze escriptores i el seu món*. Barcelona: Proa.
- MARÇAL, Maria-Mercè (2004). *Sota el signe del drac. Proses 1985-1997* (a cura de Mercè Ibarz) Barcelona: Proa.
- MAS, M. Carme (2006). *Dolors Monserdà. La voluntat d'escriure*. Tarragona: Arola Editors.
- MASSIP, Francesc i PALAU, Montserrat (2002). *L'obra dramàtica de Mercè Rodoreda*. Barcelona: Proa.
- MUÑOZ PAIRET, Irene (ed.) (2005). *Epistolari de Víctor Català. (Volum I)*. Girona: Curbet Comunicació Gràfica.
- OTERO, Mercè i POUS, Teresa (2005). *Àlbum Helena Valentí*. Barcelona: PEN Català.
- PESSARRODONA, Marta (2001). *Montserrat Roig. Un retrat*. Barcelona: Institut Català de la Dona.
- PESSARRODONA, Marta (1996). *Maria Aurèlia Capmany. Un retrat*. Barcelona: Institut Català de la Dona.
- PESSARRODONA, Marta (2004). *Caterina Albert. Un retrat*. Barcelona: Institut Català de la Dona.
- PESSARRODONA, Marta (2005). *Mercè Rodoreda i el seu temps*. Barcelona: La Rosa dels Vents.
- PONS, Agustí (2000). *Maria Aurèlia Capmany. L'època d'una dona*. Barcelona: Columna.
- REAL MERCADAL, Neus (1998). *El Club Femení i d'Esports de Barcelona, plataforma d'acció cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- REAL MERCADAL, Neus (2006). *Dona i literatura a la Catalunya de preguerra*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RIERA, Carme (1992). "Literatura femenina: ¿Un lenguaje prestado?", *Quimera*, 18 (abril), p. 9-12.
- ROIG, Montserrat (1991). *Digues que m'estimes encara que sigui mentida*, Barcelona: Edicions 62.
- SCOTT, Joan W. (1992). "Experience", a: Judith Butler i Joan W. Scott (eds.), *Feminists Theorize the Political*, Londres i Nova York: Routledge, p. 22-40.
- SHOWALTER, Elaine (1972). "Women Writers and the Double Standard", a: Vivian Gornick i Barbara K. Moran (eds.), *Woman in Sexist Society: Studies in Power and Powerless*, Nova York: American Library, p. 323-343.
- SIMÓ, Isabel-Clara (2005). *Si em necessites, xiula. Qui era Montserrat Roig?*. Barcelona: Edicions 62.
- SPACKS, Patricia Meyer (1976). *The Female Imagination*, Cambridge: Harvard University Press. Trad. esp. de Paloma Albarca i Soledad Puértolas, *La imaginación femenina*. Madrid: Debate, 1980.
- WOOLF, Virginia (1928). *Una cambra pròpia* (trad. Helena Valentí). Barcelona: Ediciones Grijalbo.